

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาดำรงอยู่ของประชาคมสุขภาพ กรณีศึกษา ชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร ได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ ตามประเด็นที่ได้เสนอ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายและความสำคัญของประชาคม
2. พัฒนาการและแนวคิดเกี่ยวกับประชาคม
 - 2.1 พัฒนาการและแนวคิดเกี่ยวกับประชาคมในต่างประเทศ
 - 2.2 พัฒนาการและแนวคิดเกี่ยวกับประชาคมในประเทศไทย
 - 2.3 ลักษณะการก่อเกิดของประชาคม
3. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
4. องค์ประกอบของประชาคม
5. กระบวนการพัฒนาประชาคม
 - 5.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม
 - 5.2 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
 - 5.3 แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน
 - 5.4 การบริหารจัดการองค์กร
 - 5.5 ทูตทางสังคม
 - 5.6 แนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ
6. บริบททั่วไปของจังหวัดพิจิตร อำเภอโพทะเล และตำบลทำนง
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของประชาสังคม

คำว่า “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society ซึ่งมีความเข้าใจที่แตกต่างกันในความหมาย นักวิชาการหลายท่านใช้คำเหล่านี้ในความหมายที่เหมือนกัน อาทิ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ใช้คำว่า “สังคมประชาธรรม” เสน่ห์ จามริก ใช้คำว่า “สังคมราษฎร” ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใช้คำว่า “วิถีประชา” เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ใช้คำว่า “อารยสังคม”

ธีรยุทธ บุญมี ใช้คำว่า “สังคมเข้มแข็ง” และ ประเวศ วะสี ใช้คำว่า “ความเป็นชุมชน” หรือ “ชุมชนเข้มแข็ง” หรือ “สังคมสมานภาพ” (อนุชาติ พวงสำลีและ วีรบุรณม์ วิสารทสกุล, 2541) และในขณะที่ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์ (2540) ใช้คำว่า “สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน” และแม้ว่าจะเป็นกลุ่มคำที่อยู่ในกระแสความเคลื่อนไหวหรือพื้นสังคมประชาหรือชุมชนก็ตาม แต่คำเหล่านี้มีที่มาในบริบท เงื่อนไข และนัยสำคัญที่แตกต่างกันซึ่งรวบรวมได้ดังนี้

ความหมายของคำว่า ประชาคม หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีจิตสำนึก (civil consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการร่วมแรงร่วมใจอย่างเข้มแข็ง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม ซึ่งโดยนัยนี้ประชาคมที่เข้มแข็งต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย (ประเวศ วะสี, 2541; อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณม์ วิสารทสกุล, 2541; ธีรยุทธ บุญมี, 2536) และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง (Citizenship) (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2539) ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมเพื่อประโยชน์สาธารณะ (ทวิศักดิ์ นพเกษตร, 2542)

นอกจากนั้น ยังมองความหมายของประชาคมที่หมายถึงเครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับปัจเจกชน (Individuals) โดยจุดเน้นของประชาคม ได้แก่ ไม่ชอบและไม่ยอม ให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่า จะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐ และมีความร่วมมือกับรัฐได้แต่ก็สามารถขึ้นำกำกับ และคัดค้านรัฐได้พอสมควร ไม่ชอบความเป็นปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แก่งแย่งแข่งขันกัน จนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแก่ล้นบนสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่ม รวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมโดยไม่ปฏิเสธการแสวงหา หรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543; ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542 ; นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542)

สำหรับความหมายของประชาคมร่วมสมัย มีการให้ความหมายอย่างกลมกลืนกับบริบทของสังคมไทยว่า เป็นการที่คนในสังคมรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน เห็นสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civil Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civil group / organization) ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) มีลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์

ภายใต้รวมการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civil network) อย่างเข้มแข็ง เป็นขบวนการประชาคม โดยเฉพาะสังคมไทยมีเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรภาคเอกชนต่าง ๆ ในการแสวงหาทางเลือก ทางออกเพื่อแก้ไขด้านต่าง ๆ ของสังคม (ชูชัย ศุภวงศ์ , 2540 ; ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2542)

ความหมายของประชาคม ในมิติทางการเมืองสาธารณะว่า "เป็นเรื่องของสาธารณชนอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่องค์กรและกิจกรรมทางสังคมที่อยู่นอกระบบอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการ (Official Political Authority) และครอบคลุมถึงองค์กรอิสระสาธารณะประโยชน์ องค์กรการกุศล องค์กรอาสาสมัครเพื่อสังคม สมาคม ชมรม มูลนิธิ ตลอดจนปัจเจกชน พลเมืองที่สนใจ และร่วมมือกันกระทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะ และเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมต่าง ๆ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2544)

จากความหมายข้างต้น จะเห็นถึงความต่าง ความเหมือน และการให้น้ำหนักในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ยังเป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์หรือบริบทของสังคมไทย ทั้งยังมีลักษณะความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอนาคตทั้งสิ้น ซึ่งสามารถสรุปถึงนัยยะและความหมายของ "ประชาคม" ที่ดูจะเป็นทางออกที่ลงตัวสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ ประชาคม หมายถึง "การรวมตัวกันของประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ที่มีความสนใจ มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเดียวกัน โดยที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน และมาร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในลักษณะที่เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนที่อยู่ในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวกันมาเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือเกิดขึ้นโดยถูกจัดตั้งโดยภาครัฐในลักษณะที่ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกับภาครัฐ" และประชาคมสุขภาพ หมายถึง "ประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรที่รวมตัวกันโดยมีความสนใจ มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเกี่ยวกับ การส่งเสริมสุขภาพหรือกิจกรรมที่เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนร่วมกัน โดยที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน และมาร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองในด้านการส่งเสริมสุขภาพซึ่งอาจเป็นได้ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในลักษณะที่เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนที่อยู่ในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวกันมาเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือเกิดขึ้นโดยถูกจัดตั้งโดยภาครัฐในลักษณะที่ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกับภาครัฐ"

พัฒนาการและแนวคิดเกี่ยวกับประชาคม

พัฒนาการและแนวคิดประชาคมในต่างประเทศ

ได้เกิดขึ้นในสังคมยุโรปตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวของประชาคมที่ต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย และเมื่อมองย้อนไปดูประวัติศาสตร์ของการพัฒนาประชาคมแต่ละสำนักคิดแล้ว อาจพอสรุปแนวคิดเกี่ยวกับ “ประชาคม” ได้ดังนี้ สำนักอนุรักษนิยม จะไม่ใช่คำว่า “ประชาคม” โดยตรง แต่ใช้คำว่า “องค์กรที่เป็นสื่อกลาง” ระหว่างรัฐและปัจเจกชน ซึ่งรวมตัวกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีความใกล้ชิดและผูกพันกัน ดังนั้น “ประชาคม” ตามความคิดของสำนักนี้ จะเป็นแนวประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ เป็นประชาธิปไตยในชุมชนขนาดเล็กมีความสัมพันธ์กัน ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมากขึ้น ในฐานะพลเมืองที่มีความเท่าเทียมกัน โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหาร และตัดสินใจร่วมกับรัฐ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540) ในส่วนสำนักเสรีนิยม จะเน้นการรวมตัวของคนใกล้ชิดหรือบุคคลที่เป็นเครือญาติ โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือมีปัญหาเหมือน ๆ กัน ในขณะที่สำนักมาร์กซิสจะให้ความสำคัญกับการสร้างประชาคมเพื่อการขูดรีดชนชั้นล่าง เป็นต้น แต่ภายหลังศตวรรษที่ 19 ได้เกิดแนวคิดเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสและแนวคิดของกลุ่มเสรีนิยม โดยในสองกลุ่มแนวคิดนี้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประชาคมในลักษณะที่ตรงข้ามกัน กล่าวคือ แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสจะเน้นการขูดรีดชนชั้น ในขณะที่แนวคิดของกลุ่มเสรีนิยมจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับเสรีภาพของปัจเจกชน แต่ทั้งสองแนวคิดก็มีจุดร่วมเดียวกัน คือ การกำหนดให้ประชาคมอยู่นอกขอบเขตอำนาจรัฐ และให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนกระบวนการประชาคมในต่างประเทศ จะเป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะร่วมมือกันข้ามกลุ่ม ข้ามชนชั้น มิได้เคลื่อนไหวอยู่บนฐานของชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว โดยประเด็นการเคลื่อนไหวมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หากแต่เป็นเรื่องของส่วนรวมนับแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับประเทศ ขบวนการเคลื่อนไหวมิได้เรียกร้องผ่านกลไกการเมือง เพราะไม่เชื่อในระบบตัวแทน และรัฐโดยมีเป้าหมายต้องการสร้างกติกากฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ในการดำรงชีวิต (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2544 ; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540)

พัฒนาการและแนวคิดประชาคมในประเทศไทย

ได้เริ่มก่อตัวมาจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม และการก่อตัวของรัฐไทยเป็นการตอบสนองต่ออำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกที่คุกคามประเทศไทย โดยเหตุนี้ความพยายามในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยจึงเน้นกลไกสร้างรัฐให้เข้มแข็ง จุดเน้นของการพัฒนาระบบการเมือง

จึงอยู่ที่การสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจที่เข้มแข็งเพื่อตอบโต้ภัยคุกคามของจักรวรรดินิยม ในกระบวนการนี้องค์กรนอกภาครัฐไม่ได้รับการเอาใจใส่และไม่มีการพัฒนา จนทำให้สังคมไทยมีลักษณะที่อำนาจการเมืองผูกขาด โดยภาครัฐหรือราชการทำให้พื้นที่ประชาสังคมไม่เกิดขึ้น แต่ในเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาภาคเศรษฐกิจเกิดการขยายตัว และมีบทบาทมากขึ้นของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะการลุกขึ้นคัดค้านอำนาจเผด็จการ และเรียกร้องประชาธิปไตย โดยการก่อตัวและอาศัยการสื่อสารสมัยใหม่ในการเคลื่อนไหวจะล้มล้างเผด็จการลงได้ในที่สุด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2540)

จุดเริ่มต้นดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรที่ทำกิจกรรมสาธารณะมากมาย ทั้งด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าการเคลื่อนไหวประชาคมจะเกิดขึ้น แต่รัฐก็ยังคงบทบาทหลักในการควบคุมทั้งสังคมการเมืองและประชาคม โดยอาศัยกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐผ่านสถาบันในประชาคม เช่น ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน วัด สถานที่ทำงาน และสื่อมวลชน ฯลฯ ขณะเดียวกันขบวนการภาคประชาคมอันประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และชาวบ้าน นอกจากจะรื้อวาทกรรมหลักการพัฒนาของรัฐ ยังผลักดันทางเลือก การพัฒนาสู่การปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เปลี่ยนเป้าหมายจากการพึ่งรัฐมาสู่การพึ่งตนเองในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หรือ “ชุมชนเข้มแข็ง” และต่อมาได้พัฒนามาสู่การต่อสู้ในมิติระดับโครงสร้างก็มีการเรียกร้องการกระจายอำนาจ การยอมรับสิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาการพัฒนา จากกรณีที่รัฐร่วมกับทุนนิยม ได้รุกเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากท้องถิ่นรุนแรงมากขึ้น นำไปสู่การเติบโตของขบวนการประชาชนที่มีลักษณะรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ในการปกป้องสิทธิชุมชนและประชาชน ด้วยแรงบีบของรัฐและทุน ทำให้ภาคประชาสังคมเติบโตขึ้นโดยเฉพาะในชุมชนชนบท(ประเวศ วะสี ,2541 ; เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ,2540)

โดยสรุป การพัฒนาแนวคิดประชาคมในสังคมไทย มีต้นธารความคิดมาจากหลายสาย จากสาย “ชุมชนเข้มแข็ง” อันกำเนิดขึ้นมาจากสภาพความเสื่อมโทรมของสังคมด้วยภาวะปัจเจกชน จนเกิดการกลับไปแสวงหาเงื่อนไขของทางวัฒนธรรมเดิมมาปรับใช้ในบริบทสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็สืบสานจากการเติบโตของขบวนการประชาธิปไตยของคนชั้นกลาง ที่ต้องการเปิดพื้นที่สาธารณะที่ปลอดจากการควบคุมของภาครัฐและภาคธุรกิจ แต่ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทของสังคมไทย สำหรับแนวคิดประชาคม (civil society) ในการศึกษาครั้งนั้น เป็นการวิเคราะห์องค์กรและกระบวนการดำเนินงาน โดยพิจารณาจากองค์ประกอบที่สำคัญของประชาคม 3 ประการ คือ 1) จิตสำนึกประชาคม (civil consciousness) หมายถึง ความคิดและการยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การยอมรับความคิดเห็นของกัน

และกัน เรียนรู้ร่วมกัน และแก้ไขปัญหาคือเผชิญอยู่ โดยการรวมตัวกันมีลักษณะเป็นหุ้นส่วน หรือภาคี (partnership) เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ 2) โครงสร้างองค์กรประชาคม (civil organization) เป็นการรวมตัวที่เป็นทางการหรือไม่ก็ได้ แต่ต้องเป็นองค์กรที่ปลอดจากอำนาจรัฐและอำนาจทุน 3) เครือข่ายประชาคม (civil network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการที่เชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

ลักษณะการก่อเกิดของประชาคม

ลักษณะการก่อเกิดของประชาคมในบริบทของสังคมไทย ก่อตัวมาจากหลายเหตุปัจจัยด้วยกัน เช่น วิกฤตในสังคม การก่อกำเนิดของชนชั้นกลาง พัฒนาการของกระบวนการประชาธิปไตย ระบบการติดต่อสื่อสาร ปัญหาเรื่องประสิทธิภาพ และความโปร่งใสทางภาครัฐ เป็นต้น (กระทรวงสาธารณสุข, 2548) โดยมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ภายใต้รูปแบบที่ดำรงอยู่พอจะจำแนกรูปแบบการก่อเกิดของประชาคมได้เป็น 2 รูปแบบด้วยกัน (ไพบุลย์ วัฒนธรรมศิริ, 2542; สมพันธ์ เตชะอธิก, 2544; กระทรวงสาธารณสุข, 2548) ได้แก่

รูปแบบที่ 1 ประชาคมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนที่อยู่ในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวกันมา ตัวอย่างได้แก่ การทอดกฐิน ผ้าป่า การลงแขก การคุยกันแบบไม่เป็นทางการของแม่บ้าน พ่อบ้าน เยาวชน ผู้อาวุโส ฯลฯ มีจุดดี คือ เป็นอิสระ ร่วมกันและทำกิจกรรมกันด้วยจิตใจ ไม่มีผลประโยชน์ มีแต่การแบ่งปันเกื้อกูลกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีการแบ่งงานกันทำใครมีความสามารถอะไรก็ทำไปตามสติปัญญาและแรงกายที่จะช่วยเหลือกันให้สำเร็จ สำหรับจุดอ่อน คือ เป็นการรวมกลุ่มเฉพาะกิจกรรมหนึ่ง ๆ เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจแล้วก็จะอยู่กันแบบปัจเจกบุคคล จึงขาดความต่อเนื่องในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติแบบสม่ำเสมอ ลักษณะที่สอง คือ เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ตัวอย่างได้แก่ กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มภูมิปัญญาพื้นบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มป่าชุมชน ฯลฯ ประชาคมแบบนี้ไม่มีภาครัฐการ แต่อาจได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ มีจุดดี คือ เป็นการรวมตัวกันทำงานอย่างจริงจัง มีการจัดสรรผลประโยชน์และแบ่งปันกันทั่วถึง กิจกรรมที่ทำมักมีแนวคิดการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม การแบ่งปันซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย จุดอ่อนคือ อาจมีการจัดตั้งตามโครงการและงบประมาณจึงขาดความต่อเนื่อง

รูปแบบที่ 2 ประชาคมแบบรัฐจัดตั้ง เป็นการยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะพหุภาคี ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ ในกิจสาธารณะ มีความเป็นเจ้าของและร่วมมือกับภาครัฐ ตัวอย่างได้แก่ ประชาคมตำบล

กลุ่มสิ่งแวดล้อม กลุ่มสาธารณสุข กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ประชาคมแบบนี้มีจุดดี คือ เป็นการสร้างความร่วมมือในการทำงานให้กับภาครัฐและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับภาคราชการ ทำให้สามารถเคลื่อนไหวกิจกรรมต่าง ๆ ไปได้ โดยมีงบประมาณที่เพียงพอสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ จุดไม่ดี คือ เป็นการรักษาระบบราชการ กล่าวคือกิจกรรมมีแต่การประชุม อบรมสัมมนา ใช้จ่ายรูปธรรมการปฏิบัติที่ดีในพื้นที่ ภาคประชาชนขาดความอิสระเป็นตัวของตัวเองในการแสดงความคิดเห็น

ในการศึกษาครั้งนี้ ประชาคมสุขภาพที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาคำรองอยู่ของประชาคมสุขภาพนั้นมีทั้งลักษณะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คือ ชมรมคนรักโพทะเล และแบบรัฐจัดตั้ง คือ ชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยมตำบลทำนง

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural and Functional Theory) เป็นทฤษฎีที่มีความสำคัญทฤษฎีหนึ่งในการวิเคราะห์สังคมมนุษย์ที่ถือกำเนิดขึ้นมา ในยุคแรกเริ่มของการศึกษาทางสังคม มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการซึ่งมีรากฐานมาจากชีววิทยา ซึ่งอธิบายถึงการทำงานประสานกันของส่วนต่าง ๆ ในร่างกายของสิ่งมีชีวิต กล่าวคือ ร่างกายประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ อวัยวะเหล่านี้ต่างก็ทำงานตามหน้าที่ของมันเองและมีการประสานงานกัน โครงสร้างต่าง ๆ ของสังคมก็เช่นเดียวกันก็จะทำงานในหน้าที่ของตัวเอง และในขณะเดียวกันก็จะทำงานประสานกันด้วยและด้วยการทำงานดังกล่าวนี้จึงทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ (สนธยา พลศรี, 2547 : วิเชียร รักการ, 2529)

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่พัฒนามาจาก "ทฤษฎีหน้าที่" (Functional Theory) ซึ่งมีนักคิดในกลุ่มทฤษฎีนี้ได้แก่ August Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Bronislaw Malinowski, A.R.Radcliffe Brown, Talcott Parsons และ Robert Merton ซึ่งมีแนวคิดที่สอดคล้องกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545) ; (เบญจวรรณ กำรวัชร, 2537) ; (สนธยา พลศรี, 2547) สรุปได้ดังนี้

1. สังคมมนุษย์เปรียบเสมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological organism)
2. ระบบหรือสังคมจะต้องมีความต้องการพื้นฐานที่จะให้สังคมดำรงอยู่ได้ หรือมีชีวิตรอยู่ได้เช่นเดียวกับร่างกายมนุษย์ เช่น เมื่อรู้สึกหิวก็ต้องการอาหาร หรือยามป่วยไข้ก็ต้องการการรักษา จากความต้องการต่าง ๆ เหล่านี้ จึงทำให้เกิดสถาบัน หรือระบบย่อยต่าง ๆ ที่จะทำหน้าที่

สนองความต้องการของสังคม ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบครอบครัว ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข และระบบความเชื่อและศาสนา

3. ระบบย่อยต่าง ๆ มิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีความสัมพันธ์กัน และเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ

3.1 ระบบย่อยต่าง ๆ จะทำหน้าที่ (Function) ตามความถนัดเฉพาะของตนให้สอดคล้องกับการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่น ๆ

3.2 ระบบย่อยต่าง ๆ จะปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและประสานสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสุดท้าย (Goal) ของแต่ละสังคม

3.3 การที่ระบบย่อยต่าง ๆ ทำหน้าที่โดยประสานกับระบบอื่น ๆ ตามความมุ่งหมายของสังคม เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้

3.4 การประสานงานกันของระบบย่อยต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความอยู่รอดของสังคม

3.5 ถ้าหากระบบย่อยระบบใดไม่ทำตามหน้าที่ หรือทำตามหน้าที่ไม่ประสานงานกันเพียงพอก็อาจทำให้เกิดปัญหาสังคมได้

4. การทำหน้าที่ของระบบต่าง ๆ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมย่อมมีความสัมพันธ์หรือเป็นระเบียบ

5. จากการศึกษาพฤติกรรม หรือเหตุการณ์ทางสังคมเป็นไปอย่างสัมพันธ์ และมีการมีระเบียบทำให้เราสามารถที่จะคาดการณ์ (Predict) เหตุการณ์ในอนาคตได้

6. ระบบทุกระบบจะต้องอยู่ในระดับดุลยภาพ (Equilibrium) เสมอ และความมีระเบียบเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาดุลยภาพของระบบไว้

7. องค์ประกอบในแต่ละระบบอาจมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตนเองเป็นครั้งคราว ภาวะไม่สมดุลหรือขาดดุลยภาพ (Disequilibrium) ภายในระบบจึงอาจเกิดขึ้นได้

8. เมื่อเกิดภาวะขาดดุลยภาพขึ้นแต่ไม่รุนแรงมาก ก็จะเกิดการปรับตัวสู่ดุลยภาพใหม่ได้อีก และภาวะดุลยภาพใหม่มักแตกต่างไปจากภาวะดุลยภาพครั้งก่อน ๆ

9. สาเหตุที่ทำให้สังคมขาดดุลยภาพ อาจเกิดจากการแทรกแซงของระบบอื่น ซึ่งเป็นสาเหตุภายนอก หรืออาจเกิดจากสาเหตุภายใน เพื่อการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงระบบให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นี้มุ่งจะอธิบายว่าสังคมเปรียบเสมือนระบบกระทำกรณินหนึ่ง ที่ประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่สนองความต้องการในแต่ละ

ด้านของสังคม ในภาวะปกติระบบย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ประสานงานกัน ไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกันของสังคมเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ จะรักษาสมดุลของระบบไว้ ภาวะผิดปกติจะเกิดขึ้นเมื่อระบบต่าง ๆ ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง หรือไม่สามารถสนองความต้องการพื้นฐานของสังคมได้ ทำให้เกิดปัญหาสังคม

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ มีแนวคิดวาระบบสังคมจะดำรงอยู่ได้นั้นมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545; สนธยา พลศรี, 2547; พัทยา สายหนู, 2534) ดังนี้

1. ระบบสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกัน (Goal Attainment)
2. ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญมากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์และกระทำระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น สังคมต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาตามสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา
3. ระบบสังคมจะต้องมีการบูรณาการ (Integration) หรือการผสมผสานส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจในระบบ ช่วยให้มีการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรลุเป้าหมายของสังคม และป้องกันภาวะความตึงเครียดที่อาจเกิดขึ้นได้
4. ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับความตึงเครียด (Tension Management or Latency) ภายในระบบสังคมย่อมจะมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดา จากบุคคล กลุ่มคน สถาบันหรือชุมชน ระบบสังคม จะต้องทำหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านั้น เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลในสังคม

จากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า สังคมจะดำรงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบย่อยหลาย ๆ ระบบ แต่ละระบบจะมีหน้าที่ของตนเองแตกต่างกันออกไป แต่ระบบย่อย ๆ เหล่านี้จะมีบูรณาการและปรับตัวเข้าหากัน ตามระบบค่านิยมของสังคม ซึ่งสมาชิกยอมรับร่วมกัน สังคมทุกสังคมมีลักษณะเป็นพลวัต คือ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในสังคมและทำให้สังคมเกิดดุลภาพ การปรับตัวนี้เป็นการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อควบคุมสังคม เช่น การใช้กฎระเบียบ การกำหนดสถานภาพและบทบาท การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เป็นต้น

องค์ประกอบของประชาคม

กิจกรรมหรือกระบวนการที่จะเรียกว่าเป็นประชาคมได้นั้น ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่ง ได้หลายลักษณะซึ่งพอจะจำแนกองค์ประกอบที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civil Infrastructure) แยกได้หลายระดับ พื้นฐานที่สุด ก็คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว การพบปะอาจจะเป็นการพบปะกันในสภาพพัฒนาท้องถิ่น หรือการพบปะของเพื่อนบ้าน ซึ่งเปิดโอกาสให้คนมาสัมพันธ์กัน ระดับต่อมาเป็นการรวมกันเป็น กลุ่มที่เน้นงานด้านใดด้าน หนึ่ง โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะระดับสูงสุดคือ “องค์กรร่วม” หรือ “Umbrella” ที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากัน (David Matthew, 1996; อนุชาติ พวงสาส์ และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2541; อุทัย ดุลยเกษม, 2540) โครงสร้างองค์กรประชาคม (Civic Organization) หมายถึง กลุ่มการรวมตัว ซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการ(นิติบุคคล) หรือไม่เป็น ทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกของกลุ่มอาจ เป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือประชาชน หรือรวมกันอยู่ก็ได้ จำนวนสมาชิกไม่จำกัด มีสมาชิกเพียง 2 – 3 คนก็ได้ ประเด็นสำคัญ การรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาคมครบถ้วน มีความ เป็นหุ้นส่วน (Partnership)ในเรื่องเดียวกันและรวมตัวกันในรูปแบบเบญจภาคี หรือพหุภาคี (สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ, 2539 ; นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542)
2. การมีวิสัยทัศน์ เป้าหมายร่วมกัน หรือมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วม กันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน (อนุชาติ พวงสาส์และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2541)
3. การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการร่วมสร้างการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเน้นสหวิทยาการที่สอดคล้อง กับบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน เพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น (อนุชาติ พวงสาส์ และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2541; David Mathews, 1996) การมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการพัฒนา (Participatory Development) ที่หลากหลาย (นรินทร์ แก้วมีศรี ,2542)
4. มีจิตสำนึกประชาคม (Civic consciousness) หมายถึง ความคิดและความยอมรับ ในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยมีความเป็นชุมชน ด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในชุมชนระดับกว้างและระดับเล็กหรือองค์กรเป็น เงื่อนไขที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลังในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่ เผชิญอยู่ (อนุชาติ พวงสาส์ และ วีรบุรณ วิสารทสกุล ,2541; สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ ,2539) องค์กรประชาชนต้องมีความสัมพันธ์กันในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง (นรินทร์ แก้วมีศรี , 2542)

5. ภาวะการนำและผู้นำชุมชน ในชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะ มีศักยภาพ และมีภาวะผู้นำที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นผู้ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมาก และไม่ผูกขาดการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน และพร้อมเสมอที่จะปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองปัญหาชุมชนทั้งชุมชนไม่รีบร้อนในการแก้ไขปัญหาเพื่อกระตุ้นให้ปัญญาใหม่ก่อเกิด นอกจากนี้ยังจะต้องเป็นผู้สร้างผู้นำที่หลากหลายหรือ“ผู้นำสาธารณะ”ที่ไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้าน คือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามแต่เป็นผู้นำที่ฝึกตนเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่นและทำประโยชน์เพื่อชุมชน (นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542 ; David Mathews, 1996) มีธรรมชาติของความเป็นผู้นำ เช่น มีผู้นำที่หลากหลายไม่เฉพาะผู้นำที่เป็นทางการ เป็นประชาธิปไตย ไม่ผูกขาดความเป็นผู้นำเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะบุคคล (อุทัย ดุลยเกษม, 2540)

6. มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้จากการสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญต้องแสวงหาความรู้ที่ตอบสนองการทำกิจกรรม เกิดเวทีหลายฝ่ายคิดแก้ปัญหาาร่วมกัน สร้างสติปัญญาาร่วมกัน เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง ด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติาร่วมกัน (Interaction Learning through Action) ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน (อนุชาติ พวงสาละ และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542)

7. ช่องทางการสื่อสาร การพบปะจึงเป็นช่องทางทางการสื่อสาร ซึ่งการสื่อสารจะมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น งานเทศกาล งานฉลอง การแข่งกีฬา ซึ่งเป็นการดึงผู้คนมาพบปะกันพูดคุยและทักทายกัน เรียกสถานที่ที่เกิดการพูดคุยนี้ว่า “แหล่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” หรือ “great good place” ของชุมชน ดังนั้นการพบปะของผู้คนที่ก่อความเข้มแข็งให้กับประชาสังคมต้องมีลักษณะพิเศษคือการพบปะที่วางอยู่บนความซื่อสัตย์ ความเชื่อถือกันและกันของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านเท่านั้นแต่จะต้องขยายไปถึงคนแปลกหน้าที่เข้ามาทำงานในชุมชนด้วยและเปิด โอกาสให้ประชาชน เข้าร่วมการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนในเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ที่ เปิดให้ทุกคนได้รู้จักกับคนที่สนใจเรื่องเดียวกันและมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการสื่อสารในแนวราบของคนทุกระดับในชุมชน (David Mathews, 1996; อนุชาติ พวงสาละ และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; อุทัย ดุลยเกษม, 2540)

8. เครือข่ายประชาคม (Civic Network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่ม หรือเชื่อมโยงองค์กรประชาคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2539; อนุชาติ พวงสาดี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542; อุทัย ดุลยเกษม, 2540)

9. มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ จะต้องมีทั้งองค์กร ระบบและประสิทธิภาพของ ทั้งคนและองค์กร (อนุชาติ พวงสาดี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542)

10. มีทุนทางสังคม และเศรษฐกิจ ในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมตามนโยบายและ มาตรการที่ชัดเจนเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง โดยระบบแผนงาน โครงการ (นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542)

ในการศึกษาครั้งนี้ จากองค์ประกอบในช่วงต้นสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการวัดการดำรง อยู่ของประชาคม โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาประชาคมสุขภาพตามองค์ประกอบข้างต้น เพื่อใช้ ประกอบการประเมินเงื่อนไข องค์ประกอบใดที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของประชาคมสุขภาพ

กระบวนการพัฒนาประชาคม

กลไกการสร้างประชาคม หรือกระบวนการพัฒนาประชาคมนั้น มีวิธีการที่สำคัญหลาย ประการ สิ่งสำคัญที่สุดคือ การปลูกฝังแนวคิด "ประชาคม" ให้เป็นอุดมการณ์ใหม่ โดยเน้น ความร่วมมือ ความหลากหลายของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม มีความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบ การจัดการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ในการทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (ชูชัย ศุภวงศ์, 2540; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540) โดยมีแนวคิดในการพัฒนาประชาคม ดังนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) มีพื้นฐานแนวคิดที่เกิดจาก ความสำคัญ 3 ประการ (ประพนธ์ ปิยรัตน์, 2534 ; ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) ดังนี้ ประการแรก ความสนใจและความห่วงกังวล ซึ่งเกิดจากความสนใจ และความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม ประการที่สอง ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่ การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือทำร่วมกัน ประการสุดท้าย การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิด ความริเริ่ม กระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวได้มีการนำไปพัฒนางานเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

การมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการ หมายถึง กระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเอง การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น และเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ (นเรศ สงเคราะห์สุข, 2541; ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526; กรรณิชา ชมดี, 2524) ส่วนจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมได้กล่าวเริ่มต้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น เรื่องการศึกษา การสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ข้อสำคัญก็คือกิจกรรมเหล่านี้จะต้องสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของประชาชน โดยเน้นหน้าที่ในเรื่องพัฒนาความรู้ ความสามารถในการพัฒนาชุมชนของเขาเอง (นภาพงษ์ ไข่มุกข์, 2529 ; World Health Organization, 1978)

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งบุคคล ครอบคลุม ประชาชน มีความสมัครใจในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ รับผิดชอบ และ สวัสดิการของเขาและของชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไปโดยให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา ความต้องการของตนเอง และร่วมกิจกรรมทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงรับผลประโยชน์ร่วมกัน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกขั้นตอนได้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย (อคิน รพีพัฒน์, 2531; Cohen and Uphoff, 1990; สุรัสวดี หุ่นยนต์, 2528; นภาพงษ์ ไข่มุกข์, 2529)

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทาง

การดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้ (สุรัสวดี หุ่นพยนต์, 2528; นภา ชมไพบูลย์, 2529; อคิน รพีพัฒน์, 2531)

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานกับภายนอก (Cohen and Uphoff,1990; สุรัสวดี หุ่นพยนต์,2528; นภา ชมไพบูลย์,2529; อคิน รพีพัฒน์, 2531)

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา (Cohen and Uphoff,1990 ; สุรัสวดี หุ่นพยนต์, 2528 ; นภา ชมไพบูลย์, 2529; อคิน รพีพัฒน์, 2531)

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด (Cohen and Uphoff,1990; สุรัสวดี หุ่นพยนต์, 2528; นภา ชมไพบูลย์, 2529; อคิน รพีพัฒน์, 2531)

ที่มา : เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การกระจายอำนาจ การดูแลสุขภาพ และการศึกษาสู่ประชาชน" (อุทัยวรรณ กาญจนกมล,2543)

ภาพ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนา ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมการพัฒนางานต่าง ๆ จะบ่งบอกถึงความยั่งยืนของกิจกรรมงานพัฒนานั้น ๆ การสร้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จะต้องเริ่มต้นที่การสร้างความคิด คือ ต้องสร้างให้ประชาชนมองเห็นและเข้าใจถูกต้องตรงตามสถานการณ์ที่เป็นจริงว่า กิจกรรมนั้น ประชาชนจะมีส่วนได้ส่วนเสีย หรือตรงกับความต้องการหรือไม่ หรือจะปรับเปลี่ยน กิจกรรมอย่างไรนั้นให้เป็นเรื่องของประชาชน ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนของการสร้างความเข้าใจ ซึ่งจะเป็นช่องทางที่สำคัญที่จะชักนำไปสู่การมีส่วนร่วม คือ เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทั้งในเรื่องการวางแผน การลงมือปฏิบัติตามแผน และการติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการคิดและกระทำโดยประชาชนเพื่อประชาชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายเครือข่าย (Network)

เป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายร่วมกัน บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2530); (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2533) คำว่า "เครือข่าย" อาจมองได้ในภาพข่ายใยแมงมุม ซึ่งแสดงให้เห็นการถักทอโยงใยกัน ของเส้นใยที่พาดผ่านกันไปมาหลายเส้น หลากทิศทาง จึงให้ความหมายว่าเป็นการเชื่อมโยงอย่างมีเป้าหมาย อาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของบุคคล องค์กรต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใด ๆ ของภาคีสมาชิก (ธนา ประมุขกุล, 2549; อคิน ระพีพัฒน์, 2536)

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย จัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่าย เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) โดยเงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสานซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง (พิมพ์วิมลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533; เสรี พงศ์พิศ, 2548)

ในการพัฒนาเครือข่ายของการดำเนินงานสุขภาพภาคประชาชน เป็นการดำเนินงาน เพื่อการประสานงานทั้งในระดับบุคคล กลุ่มหรือองค์กร ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในการที่จะเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมการดำเนินสุขภาพที่ประชาชน ชุมชน เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมด้วยตนเอง

พ. ร.ร.
427.8
05160
2550

20 พ.ย. 2550

1.03701/พ.ร.ร. 0.2

ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจากองค์กรต่าง ๆ ที่ได้มีการประสานความร่วมมือกัน (วนิดา วิริยะกุล และคณะ, 2547)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรม บางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมี ประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (Synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ (พิมพ์วิทย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533; เสรี พงศ์พิศ, 2548) ลักษณะร่วม ของเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายแบบใด ลักษณะเฉพาะหรือลักษณะร่วมของทุกเครือข่าย คือ เป็นกลุ่มองค์กร และ/หรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ ตั้งขึ้นร่วมกัน เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ดำรงอยู่ได้ยาวนาน (ไม่ใช่เฉพาะกิจ) ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่ พัฒนาขึ้นมาร่วมกัน และร่วมกันรับผิดชอบ มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและมุ่งมั่นที่จะทำ ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2548; สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุยตระกูล และชื่น ศรีสวัสดิ์, 2537)

การเกิดเครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน ซึ่งอาจสรุปได้ใน 3 ลักษณะ (เสรี พงศ์พิศ, 2548; พิมพ์วิทย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533; ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) ดังนี้

ลักษณะแรก เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายนี้มักเกิดจาก การที่ผู้คนมีความคิด ตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกัน หรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน มารวมตัวกัน เพื่อ แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า ในการดำรงอยู่ ของกลุ่มสมาชิก อันเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเอง เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดในพื้นที่ชุมชน ที่ มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมก่อนต่อเมื่อมีการเพิ่มขึ้นของ สมาชิกมีการขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย (วัตถุประสงค์) ของกลุ่มมาก ขึ้น กลุ่มก็มักจะพัฒนาขึ้นมาเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิก เครือข่ายเช่นนี้ มักมีเวลาการก่อร่างสร้างเครือข่ายนาน แต่เมื่อเกิดแล้วก็จะมีคามเข้มแข็งยั่งยืน และมีแนวโน้มที่เครือข่ายจะขยายตัวเพิ่ม เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

ลักษณะที่สอง เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งนี้มักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือ การดำเนินงาน ของภาครัฐอยู่เป็นส่วนใหญ่ทั้งนี้ก็เป็นไปตามแนวคิดเดิม ที่อาศัยกลไกของของรัฐ ผลักดันให้เกิดรูปธรรมของงานโดยเร็ว และโดยมากเข้าไว้ก่อน ภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย มิได้

มีพื้นฐานความต้องการ ความคิด ความเข้าใจที่ตรงกันมาก่อน การรวมตัวก่อน จึงเป็นลักษณะชั่วคราวชั่วคราว เป็นการเฉพาะกิจ ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด ยกเว้นว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดีย่างที่ควร จนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริงได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มจะยังคงรักษาสถานภาพเครือข่ายไว้ได้ แต่แนวโน้มเครือข่ายก็มักจะลดขนาดลง เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

ลักษณะที่สาม เครือข่ายวิวัฒนาการ เครือข่ายวิวัฒนาการนี้ เป็นอีกรูปแบบการกำเนิดเครือข่าย ที่มีได้เป็นไปโดยธรรมชาติแต่แรกเริ่ม และก็ได้ถูกจัดตั้งโดยตรง แต่จะเป็นไปในลักษณะของกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล / องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการที่จะสนับสนุนกัน และเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน โดยอาจจะยังมีได้มีเป้าหมาย/ วัตถุประสงค์ร่วมเฉพาะใด ๆ อย่างชัดเจนนัก หรือในอีกลักษณะหนึ่งถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการได้ไปเห็นเครือข่ายอื่น ๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธะสัญญา เป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเองบ้าง เครือข่ายที่ว่านี้แม้ว่าจะมิได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงแต่แรก แต่ถ้าหากสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี ได้รับการกระตุ้น สามารถร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนได้ โดยสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกแล้ว เครือข่ายนี้ก็สามารพัฒนาตนเองได้ จนสร้างเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งเหมือนเครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติได้เช่นเดียวกัน

สรุปได้ว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ใด ๆ ร่วมกัน โดยเครือข่ายในการพัฒนาสุขภาพภาคประชาชน อาจเป็นได้ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ สู่การนำมาปฏิบัติ ทั้งทำให้เกิดผลในระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับชาติ โดยมีการแบ่งภารกิจของเครือข่ายทั้งในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทุนในการดำเนินงาน

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ทางเลือกการแก้ไขปัญหา ความสามารถในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การระดมทุนของชุมชนและการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสามัคคี ความซื่อสัตย์ วินัย ความรับผิดชอบ ความเสียสละ (สีลาภรณ์ นาคพรทรรพ , 2538)

ปัจจัยที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งขององค์กรทางสังคมหรือชุมชน มีความสำคัญ เพราะการที่จะพัฒนาประชาคมจำเป็นที่องค์กรทางสังคมหรือชุมชนที่จัดตั้งมาจะต้องมีพลังหรือความเข้มแข็ง

จึงจะสามารถทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในประชาคมที่มีความกระตือรือร้น มีพลังและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง (ฉลาด จันทรสสมบัติ และคณะ ,2543) สรุปปัจจัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับองค์กรหรือชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; อีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลีและวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541)
2. การเปิดเวทีการสื่อสารระหว่างสมาชิก มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ การพบปะ มีประเด็นในการพูดคุย (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; อีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลีและวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541)
3. ภาวะผู้นำ ผู้นำองค์กรมีความรักความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีทักษะในการทำงานร่วมกัน มีความสัมพันธ์กับสมาชิก มีคุณธรรม เป็นกลาง โอบอ้อมอารี และมีคุณสมบัติในการติดตามปัญหา การเรียนรู้ มีวิสัยทัศน์ มองกว้างไกล (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; อีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลีและวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541; สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540) และผู้นำจะต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกและองค์กร ชุมชน (สีลาภรณ์ นาคทรพรพและคณะ, 2538)
4. การทำงานร่วมกันและกระบวนการทำงานต้องชัดเจน มีการแบ่งงานกันทำ และสมาชิกมีความเข้าใจการทำงานของกลุ่ม องค์กร มีความพยายามในการเพิ่มศักยภาพในการคิดค้นหา กิจกรรม เพื่อพัฒนางาน มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และการตัดสินใจ (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; อีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541)
5. การสร้างปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม เป็นการเสริมสร้างระบบสวัสดิการของชุมชนเพื่อลดบทบาทขององค์กรภายนอก และสร้างอำนาจต่อรองจากภายนอก (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; อีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลีและวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541) การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีความเหมือนและความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ในการนำมาประยุกต์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อจากรากฐานเดิมทางวัฒนธรรม (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541) เพราะการมีรากฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้ (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ, 2538)
6. ปริมาณและคุณภาพของทุน สิ่งของและสภาพแวดล้อม องค์กรชุมชนมีความสามารถในการเพิ่มของปริมาณและคุณภาพของทุน และสภาพแวดล้อม จากภายในและภายนอกชุมชน

และการใช้ทุนดังกล่าวให้มีอายุยืนยาวคงทนตามเงื่อนไขที่เหมาะสม โดยต้องพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในการระดมทุนภายในก่อนต่อเมื่อขาดแคลน จึงหาแหล่งสนับสนุนจากแหล่งภายนอก โดยดำรงศักดิ์ศรีและความเป็นอิสระในการทำงานของชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; ธีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540)

7. ทุนเพื่อนและเครือข่ายองค์กรชุมชนจะต้องมีเครือข่ายที่กว้างขวาง หลากหลาย และสามารถพึ่งพากันในยามจำเป็นทั้งเป็นการพึ่งพาในด้านจิตใจหรือวัตถุ หรือพลังในการเจรจาต่อรอง และประสานกับภายนอก (กาญจนา แก้วเทพ, 2540; ธีรพล อรุณะกสิกร และคณะ, 2540; อนุชาติ พวงสำลีและ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541; สีลาภรณ์ นาคกรทรรพ และคณะ, 2538; สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540)

โดยสรุปแล้ว การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีกระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ดังนี้ มีกระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับองค์กรและชุมชน เปิดเวทีการสื่อสารระหว่างสมาชิกและประชาชน ผู้นำต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการแบ่งหน้าที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำงาน มีการสร้างเครือข่าย ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงจะศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ของประชาคมสุขภาพ ว่ามีกระบวนการใดที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งและการดำรงอยู่ของประชาคมสุขภาพ

การบริหารจัดการองค์กร

การบริหารจัดการองค์กร ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรอีกข้อหนึ่ง โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้ คือ (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, 2543; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541; ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2533)

1. การจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ ซึ่งหมายถึง รูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และประสานเครือข่ายเพื่อการกระจายภาระงานพัฒนาไปสู่กลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายหรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน
2. มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดี โดยสามารถระดมทรัพยากรทั้ง คน วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
3. กระบวนการแผนมีประสิทธิภาพ เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยนัยของกระบวนการแผนนี้เริ่มตั้งแต่ การเลือกใช้ข้อมูลที่เป็นและเหมาะสม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นับเป็นหัวใจสำคัญของการรวมตัว

กันเป็นองค์กรชาวบ้าน เพราะถ้าหากสมาชิกไม่มีโอกาสตัดสินใจด้วยความเป็นเจ้าขององค์กรก็ย่อมไม่มีความอยู่รอด องค์กรจะขาดความตระหนัก

4. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic Infrastructure) อันหมายถึง ความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารซึ่งมีหลายรูปแบบ เป็นต้นว่าการจัดประชุมที่แจ่ม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้อมูลข่าวสารผ่าน หอกระจายข่าว การประชุมแกนนำ องค์กร และกระจายข้อมูลต่อในกลุ่มย่อย การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ระหว่าง ผู้นำและสมาชิกในการส่งต่อ และรับข้อมูลข่าวสารความรู้ระหว่างกัน ฯลฯ การสื่อสารนี้มีความสำคัญในการช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจและร่วมมือกันมากขึ้นนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง

5. ร่วมกำหนดนิยามหรือกฎเกณฑ์ในความสำเร็จ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน

6. การติดตามตรวจสอบ ประเมินผล เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการ ควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้กันอย่างโปร่งใส โดยเฉพาะกิจกรรมพัฒนา เกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการเงิน ถ้าอยู่ในมือเหรัญญิกหรือฝ่ายการเงินเพียงคนเดียว ย่อมมีโอกาส เกิดการรั่วไหลเงินสูญหายหรือถูกนำไปใช้ก่อน การควบคุมตรวจสอบกันและกันอยู่เสมอจะช่วยให้ องค์กรหรือชาวบ้านไม่มีปัญหาหรือป้องกันปัญหาได้หรือแก้ปัญหาได้แต่เนิ่น ๆ

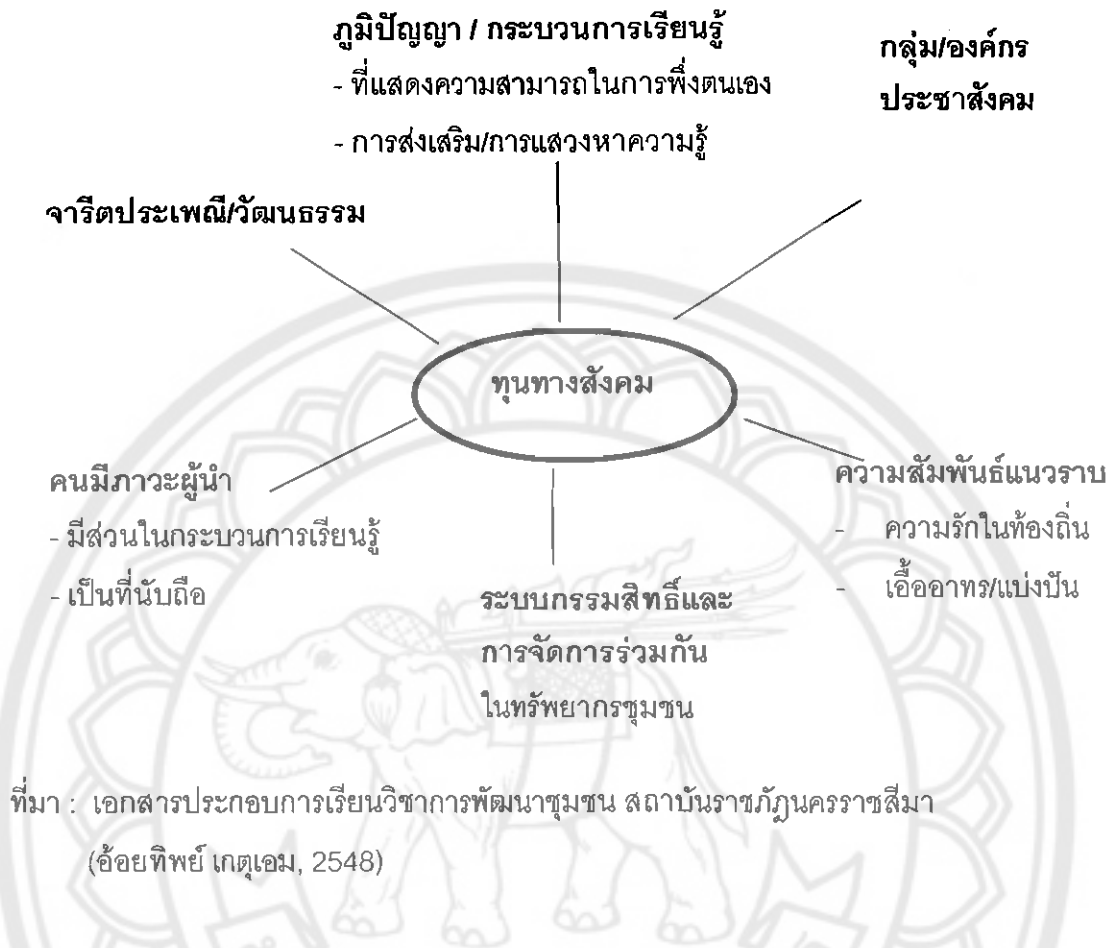
โดยสรุปแล้ว การบริหารจัดการขององค์กร ถือเป็นเรื่องสำคัญที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของ ประชาคม โดยเฉพาะกิจกรรมที่มีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มี ประสิทธิภาพ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาการบริหารจัดการของประชาคมสุขภาพต่าง ๆ ตามปัจจัยข้างต้น เพื่อใช้ประกอบการศึกษาการดำรงอยู่ของประชาคมสุขภาพ

ทุนทางสังคม

จากการทบทวนรายงานการศึกษาที่ผ่านมา อาจพอสรุปความหมายของ “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ได้ว่า หมายถึง การที่คนมารวมกัน เอาความรู้ ความดี และสิ่งดีงามต่าง ๆ ที่มีอยู่ ในสังคมมารวมกัน ทั้งในส่วนตัวที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอด เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ และ สร้าง ประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของความไว้วางใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ ดีงาม (ประเวศ วะสี ,2541; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ,2546) โดยมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ในลักษณะที่ไม่มีการสั่งการจากภาครัฐหรือผู้มี อำนาจ แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของเครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือคนในชุมชนเดียวกัน และ ความสัมพันธ์ในแนวตั้งมีลักษณะเป็นการสั่งการจากภาครัฐหรือผู้มีอำนาจ ระหว่าง คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ จนเกิดเป็นพลังชุมชนและสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2543)

องค์ประกอบของทุนทางสังคมสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้ (อ้อยทิพย์ เกตุเฒ, 2548; ประเวศ วะสี ,2541)

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากร ศิลปหัตถกรรม การอยู่อาศัย เป็นต้น ภูมิปัญญาของชุมชนมีแง่มุมรายละเอียดที่น่าสนใจที่ว่า เป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (living knowledge) นอกจากนี้ประสบการณ์ของชุมชนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบก็ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมเช่นกัน กระบวนการเรียนรู้ของประชาชนคือหัวใจการพัฒนา
 2. กฎ จารีต ประเพณีและวัฒนธรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น หล่อหลอมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชน ที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่า และระบบคิดของชุมชนนั้น ๆ
 3. ผู้นำทางปัญญาของชุมชน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพ ได้แก่ ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน พระ ผู้นำเกษตรกร เป็นต้น มีความสำคัญในกระบวนการเรียนรู้และเป็นที่ยึดถือของชาวบ้าน
 4. ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันเป็นสิทธิในการดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน สิทธิชุมชนดังกล่าวจึงเป็นตัวควบคุมมิให้สมาชิกในชุมชนใช้ทรัพยากรโดยเสรี โดยขาดการรับผิดชอบต่อส่วนรวม
 5. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบของคนในชุมชนที่มีลักษณะของระบบเครือญาติ มีความเชื่อเพื่อเชื่อแก่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การผูกเสี่ยวในภาคอีสานและภาคใต้ ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้ จะเป็นโครงสร้างอันสำคัญที่ยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายได้โดยง่าย
 6. กลุ่ม / องค์กร ที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน กลุ่มวิชาชีพ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินกิจกรรมของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ องค์กรชุมชนเหล่านี้เป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการพัฒนา เป็นเครื่องมือการมีส่วนร่วมของประชาชน
- สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมนั้น หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์ ชุมชน สถาบัน องค์กรทางสังคม ซึ่งการมีทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ มาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมที่ชัดเจนและต่อเนื่อง มีส่วนให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้โดยระบบแผนงาน ไม่ว่าจะ เป็น กระบวนการเรียนรู้ วัฒนธรรมประเพณี ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนในลักษณะแนวราบที่ไม่มีการสั่งการ มีผลต่อการดำรงอยู่ของประชาคมสุขภาพ

ภาพ 2 องค์ประกอบของทุนทางสังคม

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงสนใจศึกษาทุนทางสังคมของประชาคมสุขภาพต่าง ๆ ว่ามีตามองค์ประกอบของทุนทางสังคมจากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมหรือไม่ และมีความแตกต่างอย่างไร

แนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ

ระบบสุขภาพมีขอบเขตกว้างกว่าระบบงานสาธารณสุขเพราะรวมเอาเหตุปัจจัยทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เข้าเป็นองค์ประกอบและกลไกสำคัญของ การสร้างสุขภาพของสังคมอย่างเป็นบูรณาการ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545) จึงมีการให้ คำนิยามของคำว่าสุขภาพในความหมายที่กว้างขึ้น คือ เป็นสุขภาพที่สมบูรณ์เชื่อมโยงกันทั้ง 4 มิติ อันได้แก่ สุขภาพกาย หมายถึง ร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ รวมถึงความ เป็นอยู่ทางกายภาพ เช่น เศรษฐกิจดี เศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมดี ไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น สุขภาพจิต หมายถึง การมีจิตใจดี มีความสุข มีความสนใจ มีความเมตตากรุณา ไม่เข้าไปสู่

สถานการณ์ความบีบคั้นต่าง ๆ สุขภาพสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม สุขภาพปัญญา หมายถึง การทำงานของจิตในการพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ หรือแยกแยะ บุรณการสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมตรงตามความเป็นจริง จนมองเห็นทางที่จะจัดการ ดำเนินการหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ (อัมพล จินดาวัฒน์, 2546; ประเวศ วะสี, 2543)

จากบททบทวนองค์ความรู้ ได้มีผู้ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการสนับสนุนด้านสุขภาพ โดยให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน ภาคเอกชนและภาครัฐ ร่วมมือ ปฏิบัติเพื่อการมีสุขภาพที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่สภาวะการที่มีค่านิยมในทางบวกกับการมีสุขภาพที่ดี (Murray, Zenter, 1993; Kreuter and Devore, 1980) สำหรับการส่งเสริมสุขภาพ ในแนวคิดของกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter for Health Promotion) หมายถึง กระบวนการ เพื่อให้ประชาชนเพิ่มความสามารถในการควบคุม และสร้างเสริมสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น เพื่อให้ มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม (ลักษณะ เต็มศิริชัยกุล และสุชาดา ตั้งทางธรรม, 2541)

ในการประชุมนานาชาติด้านการส่งเสริมสุขภาพ ครั้งที่ 1 ที่กรุงออตตาวา ประเทศ แคนนาดานั้น ได้มีการประกาศ “กฎบัตรออตตาวา” ซึ่งกำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริมสุขภาพ แนวใหม่ที่สำคัญ คือ (เกษม นครเขตต์, 2543; ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2540)

การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อการดูแลทางสุขภาพ (Build Healthy Public Policy) การส่งเสริมสุขภาพนั้นไม่ใช่ความรับผิดชอบของหน่วยงานทางการแพทย์และสาธารณสุข เท่านั้น ฉะนั้น การมีนโยบายในระดับกระทรวงสาธารณสุขเท่านั้นจึงไม่เพียงพอจำเป็นต้องมี นโยบายสาธารณะที่ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจะต้องขานรับ และมีการปฏิบัติอย่าง เป็นจริง นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพจะเกี่ยวข้องกับกฎหมายมาตรการทางเศรษฐกิจ การเงิน การคลัง การเก็บภาษี รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรที่แน่ชัดเพื่อรับผิดชอบ

การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ (Create Supportive Environment) การสร้าง สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพนี้มีความหมาย 2 นัยยะ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก ทั้งนี้เนื่องจากสมดุลของธรรมชาติ ย่อมมีผลโดยตรงต่อการมีสุขภาพดีของมวลมนุษย์ และหมายถึงการจัดสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้อง กับการเปลี่ยนแปลงของการดำเนินชีวิต การทำงาน และการใช้เวลาโดยสร้างสังคมที่มีสุขภาพดี (Healthy society) การสร้างเมืองที่มีสุขภาพดี (Healthy city) การจัดที่ทำงานที่เอื้อต่อสุขภาพ (Healthy workplace) และการทำให้เป็นโรงเรียนเพื่อสุขภาพ (Healthy School) เป็นต้น

การเสริมสร้างกิจกรรมชุมชนให้เข้มแข็ง (Strengthen Community Action) คือ การสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถควบคุมการปฏิบัติงาน และกำหนดเป้าหมายของชุมชนเองได้ หมายความว่า ชุมชนจะต้องได้รับข้อมูลข่าวสาร มีโอกาสในการเรียนรู้เกี่ยวกับสุขภาพ และการสนับสนุนทางการเงินอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง

การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล (Develop Personal Skills) การส่งเสริมควรช่วยให้บุคคลและสังคมเกิดการพัฒนามีความรู้ และทักษะในการดำรงชีวิต (Life Skills) เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับประชาชนที่จะควบคุมสุขภาพของตนเองและควบคุมสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลต่อสุขภาพ

การปรับระบบบริการสุขภาพ (Reorient Health Services) ระบบบริการสาธารณสุขในปัจจุบันควรมีการปรับระบบให้มีกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพให้มากขึ้น มีการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอกให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ นอกเหนือจากการให้บริการด้านการรักษาพยาบาล นอกจากนี้ยังต้องให้ความสนใจเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนระบบ และการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ

สรุปได้ว่า ในการดำเนินการส่งเสริมสุขภาพนั้นเน้นที่การให้ข้อมูลข่าวสารแก่สาธารณชน การใช้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลในการดำเนินวิถีชีวิตและเลือกทางเลือกที่มีคุณภาพเพื่อสุขภาพ และการประสานงานระหว่างกลุ่ม/หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดี มีความสามารถในการระดมทุนการศึกษาที่สอดคล้องกันกับท้องถิ่น เช่น การพัฒนาทักษะและความสามารถในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพและเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยใช้ภาคีด้านสุขภาพและการพัฒนาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

บริบททั่วไปของจังหวัดพิจิตร

ประวัติของเมืองพิจิตร

จากรายงานของสำนักงานจังหวัดพิจิตร ได้สรุปประวัติของเมืองพิจิตร ไว้ว่า "พิจิตร" มาจากคำว่า "งาม" เมื่อกล่าวถึงเมืองพิจิตรจึงหมายถึงเมืองงาม เมืองที่มีเสน่ห์ประทับใจ นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ เป็นที่ประสูติของสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ หรือ "พระศรีสรรเพชญ์ที่ 8" พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาและเป็นเมืองที่ให้กำเนิดนักปราชญ์ราชบัณฑิต คือ พระโหราธิบดี บิดาของศรีปราชญ์

จังหวัดพิจิตร เป็นจังหวัดเก่าแก่มากจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เชื่อกันว่าเจ้ากาญจนกุมาร (พระยาโคตระบอง) โอรสพระยาโคตมเทวราชเป็นผู้สร้างเมือง เหนือฝั่งแม่น้ำน่านในปี พ.ศ.1601 เดิมมีหลายชื่อ คือ เมืองสระหลวง เมืองโธมะบุรี เมืองชัยบวรและเมืองปากยม ดินแดนอันเป็นเขตจังหวัดพิจิตรอยู่ในที่ราบลุ่มตอนใต้ของภาคเหนือ ในดินแดนสุวรรณภูมิบริเวณนี้เป็นบริเวณที่ลำนํ้ายมและลำนํ้าน่านไหลผ่าน ลักษณะพิเศษของดินแดนจังหวัดพิจิตรเดิมเต็มไปด้วยห้วย หนอง คลอง บึง พื้นดินจังหวัดพิจิตรเป็นดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร เพราะเป็นดินตะกอนที่เกิดจากน้ำท่วมทับถมทุกปีมีปลาชุกชุม

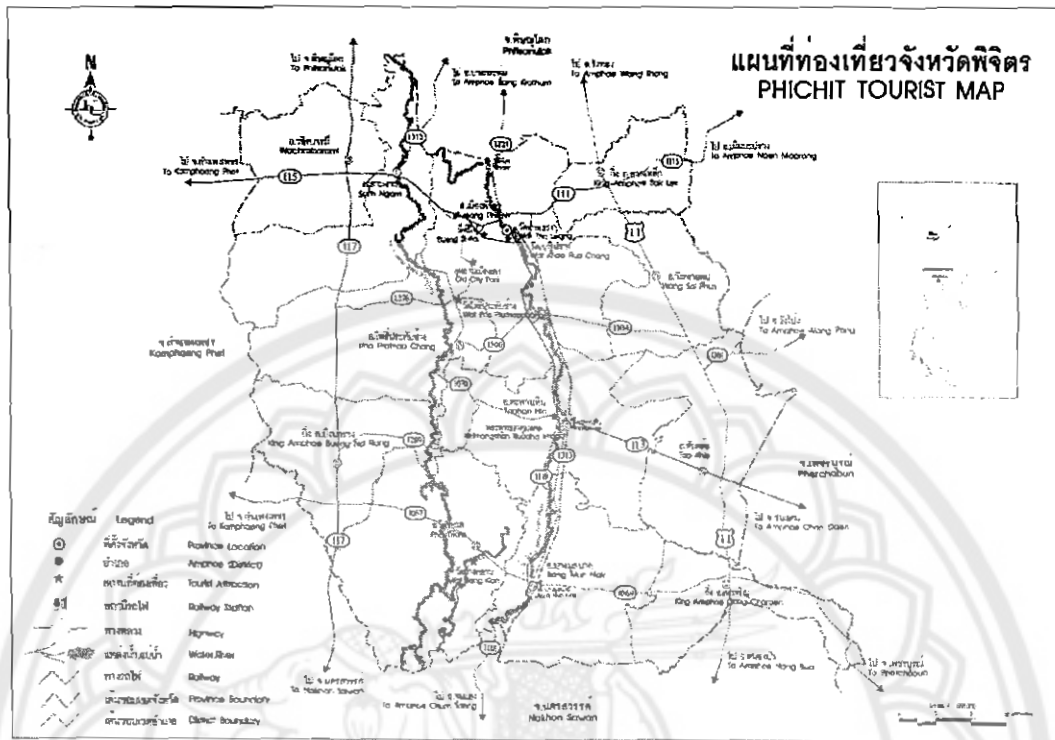
ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นแบบจตุสดมภ์และแบ่งหัวเมืองออกเป็นหัวเมือง เอก โท ตรี จัตวา เมืองพิจิตรมีฐานะเป็นเมืองตรี มีความสำคัญทางทหารและการปกครองมาก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระราชนิพนธ์คำกลอนเรื่อง “ไกรทอง” โดยใช้เมืองพิจิตรเป็นแหล่งกำเนิดของเรื่องราว เนื่องจากเมืองพิจิตร เป็นเมืองที่มีแหล่งน้ำมากมายและมีระเซ่ชุกชุมนั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2435 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นำรูปแบบการปกครองระบบเทศภิบาลมาใช้และได้จัดตั้งมณฑลพิษณุโลก เป็นมณฑลแรกประกอบด้วย 5 เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย และเมืองพิจิตร

สภาพทางภูมิศาสตร์

ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดพิจิตรอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ฯ โดยทางรถยนต์ตามทางหลวงหมายเลข 117 เส้นทางผ่านอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์เข้าแยกอำเภอสว่างม้งระยะทาง 347 กิโลเมตร และเส้นทางผ่านอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ผ่านกิ่งอำเภอดงเจริญ และอำเภอบึงคล้อ เข้าแยกกิ่งอำเภอสากเหล็ก ระยะทาง 354 กิโลเมตร และโดยรถไฟระยะทาง 351 กิโลเมตร จังหวัดพิจิตรมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดพิษณุโลก ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งจังหวัดพิจิตรมีพื้นที่ทั้งหมด 4,531.014 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,831,883 ไร่ มีความยาวจากทิศเหนือจดใต้ประมาณ 77 กิโลเมตร ความกว้างจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตกประมาณ 72 กิโลเมตร

ภาพ 3 รูปแผนที่จังหวัดพิจิตร

สภาพพื้นที่

สภาพพื้นที่เอื้ออำนวยต่อการเกษตร พื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 37.95 เมตร มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำน่าน แม่น้ำยม และแม่น้ำพิจิตร ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมแต่โบราณ ทำให้เมืองพิจิตรเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแต่ก่อนยุคสุโขทัย ซึ่งยังมีหลักฐานปรากฏตราบทุกวันนี้ และเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ

ภูมิอากาศและปริมาณน้ำตามธรรมชาติ

ภูมิอากาศอากาศจัดอยู่ในแบบมรสุม ซึ่งในรอบปีจะแบ่งออกเป็น 2 ฤดูใหญ่ คือ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปสิ้นสุดเดือนตุลาคม และฤดูแล้งแบ่งย่อยออกเป็น 2 ช่วง คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมไปสิ้นสุดเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ไปสิ้นสุดเดือนพฤษภาคม

อุณหภูมิโดยเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 28.28 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 33.05 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด 23.51 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ โดยเฉลี่ยสูงกว่า

ร้อยละ 75 เป็นเวลานาน 6 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม นอกนั้นความชื้นสัมพัทธ์ยังคงสูงกว่าร้อยละ 65

ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณปีละ 1,233.33 มิลลิเมตร ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม ฝนจะตกหนักที่สุดในเดือนกันยายน เนื่องจากเป็นเดือนที่พายุดีเปรสชันจากทะเลจีนใต้พัดเข้าสู่ประเทศไทยตอนบน จึงมีฝนมากอาจก่อให้เกิดน้ำท่วมในบริเวณที่ราบลุ่มริมสองฝั่งแม่น้ำสายต่าง ๆ

เขตการปกครอง

แบ่งการปกครอง เป็น 9 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 86 ตำบล 888 หมู่บ้าน 3 เทศบาลเมือง 15 เทศบาลตำบล 85 องค์การบริหารส่วนตำบล 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด

สภาพทางเศรษฐกิจ

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดมีมูลค่ารวม 13,102 ล้านบาท มูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 53,548 บาท / คน / ปี เศรษฐกิจของจังหวัดขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรม

(การเพาะปลูกข้าว) การค้าเป็นหลัก

พื้นที่ของจังหวัดมีทั้งหมด 2,831,883 ไร่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม 2,357,696 ไร่ ผลิตภัณฑ์จังหวัดด้านการเกษตรมีมูลค่าประมาณ 3,920 ล้านบาท ส่วนใหญ่ประชากรมีอาชีพหลัก คือ ทำนา มีพื้นที่ทำนาประมาณ 2,001,635 ไร่ ผลผลิตด้านการกสิกรรมของจังหวัด ที่มีมูลค่ามากและที่สำคัญ คือ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดฝักสด ถั่วเขียวผิวดำ ถั่วเหลือง พืชผักอื่น ๆ

ด้านการสาธารณสุข

จำนวนสถานพยาบาลภาครัฐ จำนวนโรงพยาบาล 9 แห่ง แยกเป็น

1. โรงพยาบาลทั่วไป ขนาด 405 เตียง จำนวน 1 แห่ง
2. โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 90 เตียง จำนวน 2 แห่ง
3. โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 60 เตียง จำนวน 2 แห่ง
4. โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 30 เตียง จำนวน 4 แห่ง

จำนวนสถานพยาบาลภาคเอกชน จำนวนโรงพยาบาล 2 แห่ง แยกเป็น

1. โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 405 เตียง จำนวน 1 แห่ง
2. โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 90 เตียง จำนวน 1 แห่ง

จำนวนบุคลากรด้านสาธารณสุข จำนวนแพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล เภสัชกรและเจ้าหน้าที่อื่น ๆ

แพทย์	70	คน	สัดส่วนต่อประชากร	1: 8,174	คน
ทันตแพทย์	25	คน	สัดส่วนต่อประชากร	1: 21,192	คน
พยาบาลวิชาชีพ	717	คน	สัดส่วนต่อประชากร	1: 798	คน
เภสัชกร	51	คน	สัดส่วนต่อประชากร	1: 11,219	คน
จนท.สาธารณสุข	450	คน	สัดส่วนต่อประชากร	1: 1,272	คน

บริบททั่วไปของอำเภอโพทะเล

ประวัติความเป็นมา

จากรายงานของที่ว่ากรมอำเภอโพทะเลได้สรุปประวัติของอำเภอโพทะเลไว้ว่า ในสมัยพระยาแกรกยกทัพเข้าตีเมืองละโว้ (ลพบุรี) พระยาโคตรบองเจ้าเมืองละโว้ได้อพยพพลขึ้นมาจากเหนือและสร้างเมืองใหม่ที่บ้านโกนคตัญญูคาม หรือนครไชยบุรี อยู่ในเขตตำบลบ้านน้อยในปัจจุบัน ต่อมาราชบุตรของพระยาโคตรบอง ชื่อเจ้ากาญจนกุมารขึ้นครองราชย์จึงย้ายเมืองไปตั้งที่ตำบลสระหลวง คือเมืองพิจิตรเก่าในปัจจุบัน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2466 เมืองพิจิตร แบ่งการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอภูมิจังหวัด (บางมูลนาก) และอำเภอบางคลาน ต่อมาขุนสรรค์สิทธิธาดา (เพียร) นายอำเภอบางคลานเห็นว่าอำเภอบางคลานไม่สะดวกแก่การปกครองและประชาชนผู้มาติดต่อ ทั้งไม่มีทางที่จะขยายความเจริญได้ตามควร และเห็นว่าที่บ้านโพทะเล ตำบลบ้านตาล เป็นศูนย์กลางประชาชนตั้งบ้านเรือนหนาแน่น เป็นทำเลเหมาะสมแก่การค้าขายและเป็นชุมทาง จึงย้ายที่ว่าการอำเภอจากตำบลบางคลานไปตั้งที่บ้านโพทะเล ตำบลบ้านตาล และเปลี่ยนชื่ออำเภอบางคลานเป็นอำเภอโพทะเล

ในพื้นที่ตำบลโพทะเล มีต้นโพธิ์ทะเลเป็นจำนวนมาก โดยลักษณะของต้นโพทะเลคล้ายต้นโพธิ์ใหญ่ แต่ต้นจะเล็กกว่า ลักษณะของใบเหมือนใบโพธิ์แต่จะมีสีคล้ำกว่า ชอบขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ (แม่น้ำยม) ซึ่งไหลผ่านพื้นที่ในเขตบ้านโพทะเล ชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อบ้านโพทะเล

สภาพทั่วไป

เป็นพื้นที่ราบลุ่มที่แม่น้ำยมไหลผ่าน ราษฎรทั่วไปประกอบอาชีพด้านการเกษตร (ทำนา) เป็นหลักปีละประมาณ 2-3 ครั้ง แบ่งการปกครองออกเป็น 10 ตำบล มีเทศบาล 2 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 10 แห่ง

ด้านการสาธารณสุข

จำนวนสถานพยาบาล 11 แห่ง แยกเป็น

1. โรงพยาบาลขนาด 60 เตียง	จำนวน 1 แห่ง
2. ศูนย์สุขภาพชุมชน	จำนวน 6 แห่ง
3. สถานีอนามัย	จำนวน 5 แห่ง

บริบททั่วไปของตำบลท่าช้าง อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร

ประวัติความเป็นมา

จากรายงานการสรุปผลการดำเนินกิจกรรมเมืองไทยแข็งแรงของสถานีอนามัยท่าช้าง ได้สรุปประวัติความเป็นมาของตำบลท่าช้างไว้ว่า จากการบอกเล่าของชาวบ้านว่า ในสมัยก่อนจะใช้การเดินทางในแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแม่น้ำยมสมัยก่อนก็ใช้เป็นเส้นทางทางการเดินทางไปทางเหนือเส้นทางหนึ่ง และได้มีสตรีผู้หนึ่งที่มีบรรดาศักดิ์ล่องเรือมา แล้วมาแวะพักขึ้นที่ท่าน้ำบริเวณนี้ จึงเรียกบริเวณนี้ว่า“ท่านาง” แล้วการเรียกบริเวณนี้ก็มีส่วนเนื่องผิดเพี้ยนไปเป็น“ท่าช้าง”จนถึงปัจจุบัน

หรืออีกคำบอกเล่าหนึ่งก็บอกว่า ชาวบ้านบริเวณนี้จะนิยมสูบฝิ่น กัญชา กันเป็นจำนวนมาก และชอบมาสูบกันในแพริมแม่น้ำ ทำให้หมู่บ้านอื่น ๆ เรียกชาวบ้านบริเวณนี้ว่า “ท่าช้าง” จนถึงปัจจุบันนี้

สภาพทั่วไป

มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำยมไหลผ่าน เมื่อถึงฤดูฝนมีน้ำท่วมขัง เมื่อถึงฤดูแล้งแม่น้ำยมจะแห้งไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม แต่ในพื้นที่มีระบบชลประทานจึงทำให้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ดี

อาณาเขต

ตำบลท่าช้าง ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอโพทะเล ประมาณ 15 กิโลเมตร อยู่ห่างจากโรงพยาบาลโพทะเล ประมาณ 25 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดพิจิตร ประมาณ 75 กิโลเมตร ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบางคลาน อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลท่าไม้ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลมะมั่ง อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลท่าเสา อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร

จำนวนประชากร

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,975 คน เป็นชาย 1,913 คน เป็นหญิง 2,062 คน

ด้านการปกครอง

แบ่งการปกครองเป็น 6 หมู่บ้าน มีองค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่ง

สถานที่ราชการและวัด

1. โรงเรียนระดับประถมศึกษา	จำนวน 2 แห่ง
2. โรงเรียนขยายโอกาส	จำนวน 1 แห่ง
3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	จำนวน 3 แห่ง
4. สถานีอนามัย	จำนวน 1 แห่ง
5. วัด	จำนวน 2 แห่ง

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวนผลไม้ อาชีพรอง คือ รับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างทำนา,ทำสวน รับจ้างก่อสร้าง สำหรับอาชีพเสริมของประชาชน คือ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงวัว และเลี้ยงหมู

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาติชาย สุวรรณนิตย และคณะ (2543) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม สุขภาพภายใต้โครงการศึกษาสถานการณ์การดูแลสุขภาพและพัฒนาารูปแบบการดำเนินงาน สาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทยภายหลังปี 2543 ผลการวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมี ปัจจัยและเงื่อนไขของกระบวนการพัฒนาที่สำคัญ คือ

1. ผู้นำชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการจะมีบทบาทในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่า ผู้นำตามธรรมชาติ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชน พื้นที่ที่มีการมีส่วนร่วมมากจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และ ประสบความสำเร็จมากกว่าพื้นที่ที่มีส่วนร่วมน้อยกว่า

3. การสื่อสารของชุมชนโดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนจะมีวิธีการสื่อสารของตนเองและดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน เช่น การสื่อสารในงานวัดงานบุญและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

4. ทูตทางสังคมอื่น ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความพยายามในการพึ่งตนเองประสบการณ์การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระบบเครือญาติ การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ (1) บริบททางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ การรวมกลุ่มจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณี ก่อให้เกิดเวทีสาธารณะ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเครือญาติ ความคิดพึ่งพาตนเอง การให้ความร่วมมือต่อส่วนรวม และสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีพได้อย่างสงบสุข (2) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ลักษณะผู้นำ กลุ่ม/องค์กรชุมชน การเผชิญภาวะวิกฤตของชุมชน กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อชุมชน การพัฒนาการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์ในการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชน และการมีระบบการสื่อสารที่ดี (3) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนจากภาครัฐ การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ

ฉลาด จันทร์สมบัติ และคณะ (2543) ได้ทำการศึกษาวิจัยองค์กรทางสังคมและพัฒนาศักยภาพความเป็นประชาคม กรณีศึกษา ประชาคมตำบลนาซ่า อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดประชาคมและดำรงอยู่ได้ คือ 1) มีประวัติศาสตร์ตั้งชุมชนที่ยาวนานร่วมกันและความเป็นเครือญาติยังเหนียวแน่น 2) วัฒนธรรมประเพณีเป็นพลังสำคัญของชุมชนให้มีกิจกรรมมาปฏิสัมพันธ์กัน 3) โครงสร้างของชุมชน คือ ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญ ผู้นำที่เข้มแข็งในการระดมผู้คนมาร่วมกิจกรรมชุมชนได้ดี มีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ อยู่ในกลุ่มอายุกำลังทำงาน ส่วนใหญ่ผู้นำที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มอาชีพมีมาก ส่งผลให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการทำงานแบบมีส่วนร่วมสูง ซึ่งกลุ่มผู้นำได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ สตรี ผู้นำกลุ่มอาชีพ องค์กรบริหารส่วนตำบล ผลักดันด้านงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมชุมชน สำนึกในผลประโยชน์ส่วนรวม กระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม การจัดการในรูปแบบคณะกรรมการที่มาจาก การเลือกตั้งแบ่งหน้าที่ชัดเจน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการประสานงานบุคคล องค์กรจากภายในและภายนอกมาช่วยกลุ่ม มีการตรวจสอบการทำงานเป็นกลุ่ม 4) มีช่องทางในการสื่อสารในชุมชน จากการประชุม ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน จากหน่วยราชการ องค์กรเอกชน มีกิจกรรมพบปะภายในกลุ่ม เกิดการก่อตัวรวมตัวในกิจกรรมใหม่ ๆ ที่มีประโยชน์ และตอบสนองความต้องการของกลุ่ม โดยมีตัวแทนกลุ่มเป็นคณะทำงานของประชาคมจังหวัด

มหาสารคาม และประชาคมการศึกษาจังหวัดมหาสารคาม จึงได้รับข้อมูลใหม่ ๆ นำมาปรับปรุงงานให้ทันกับสภาพการณ์ 5) กระบวนการทำงานของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการ แต่ละฝ่ายชัดเจน มีการเรียนรู้แก้ปัญหาาร่วมกัน ลักษณะเด่นของกลุ่มคือ การพึ่งตนเองและมีการประสานงานกับบุคคลและองค์กรทั้งภายในและภายนอกมาช่วยส่งเสริมสนับสนุนและเป็นที่ปรึกษา มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการในแต่ละกลุ่มกิจกรรมมากกว่าผู้นำที่เป็นทางการ และอยู่ในวัยกำลังทำงาน มีการตรวจสอบการทำงานเพื่อความโปร่งใส และมีการทำงานแบบมีส่วนร่วมในลักษณะประชาธิปไตยสูง ปัจจัยสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มยังมีความจำเป็น แต่ควรให้ต่อเนื่องไม่ใช่เมื่อสิ้นโครงการแล้วก็จะยุติโดยไม่มีติดตามความก้าวหน้า

นางลักษณะ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษา องค์กรทางสังคมกับการพัฒนา¹ ประชาคมตำบล กรณีศึกษาอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า พื้นฐานประเพณี วัฒนธรรมอีสานและระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญที่เอื้อให้เกิดประชาคมตำบล แต่ไม่เพียงพอที่จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนได้ องค์กรชุมชนต้องสร้างระบบการทำงานที่มีการประสานงานในแนวราบ มีการบริหารจัดการและโปร่งใส กระบวนการตัดสินใจแบบประชาธิปไตย ซึ่งเกิดจากประชาชนมีจิตสำนึกสาธารณะ

อำพล จินดาวัฒนะ และคณะ (2547) ได้ทำการศึกษา สถานการณ์การสร้างสุขภาพและข้อเสนอการสนับสนุนประชาคมสร้างสุขภาพ ผลการศึกษาพบว่า จากการสัมภาษณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานสร้างสุขภาพ สรุปได้ว่า กิจกรรมสร้างสุขภาพมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการก่อเกิดของกลุ่ม คือ เป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ และการรวมกลุ่มที่มาจากวิถีของชุมชนหรือวัฒนธรรมของชุมชน ในส่วนการดำเนินกิจกรรมพบว่า มีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เกษตร เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงกับการสร้างสุขภาพทั้งสิ้น โดยกลุ่ม ชุมชน ประชาคมสร้างสุขภาพมีการมองเรื่องสุขภาพเป็นแบบองค์รวมโดยเริ่มจากการปรับแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ มีการสร้างและขยายเครือข่าย นอกจากนี้ยังพบปัจจัยหรือเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จและการดำรงอยู่ของ กลุ่ม ชุมชน ประชาคมสร้างสุขภาพ ดังนี้ นโยบายจากภาครัฐและการสร้างกระแสอย่างต่อเนื่อง การมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งในชุมชนและเข้าใจการสร้างสุขภาพในมิติที่เป็นองค์รวม การกำหนดกรอบการดำเนินการที่ไม่ตายตัวเกินไป มีระบบการจัดการ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และได้รับการสนับสนุนจากรัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน

อรรถพล อุสายุพันธ์ และคณะ (2543) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคมตำบล บทสังเคราะห์ภาคกลาง โดยการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของ

ประชาคมตำบลผ่านปรากฏการณ์ของการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับองค์กรหรือกลุ่ม พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคมตำบล ดังนี้ 1) มีรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีและความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ที่เป็นแกนกลางในการยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 2) ความตระหนักในปัญหาใดปัญหาหนึ่งร่วมกันของชาวบ้าน และมีความต้องการที่จะเข้ามาช่วยกันแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์กับทุกคน สมาชิกเข้าร่วมมีความกระตือรือร้น เกิดระบบการจัดการ การจัดองค์กร การตั้งทรัพยากร การแบ่งงาน ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกัน 3) มีผู้นำที่หลากหลาย ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำโดยธรรมชาติ ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิก 4) องค์กรประกอบของทรัพยากรที่ระดมมาได้อย่างลงตัว มีความสามารถในการตั้งทรัพยากรจากภายนอกและภายในชุมชน 5) มีวิธีการบริหารจัดการที่ผ่านการคิดจากภายในชุมชน มีโครงสร้างการบริหาร มีการติดตาม ควบคุม และตรวจสอบคุณภาพของกิจกรรม 6) มีช่องทางการสื่อสารที่สามารถสื่อถึงสมาชิกได้อย่างทั่วถึง มีเวทีที่สมาชิกร่วมกันพูดคุยและแลกเปลี่ยนปัญหา เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน มีการพบปะกันบ่อยในกิจกรรมประเพณีของชุมชน 7) มีพลังจากภายนอกเข้าไปหนุนเสริม กระตุ้นและเป็นกำลังใจให้กับชุมชน ไม่ว่าจะป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชน

โดยสรุปแล้ว จากรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่ได้พบพวนมา พบว่า การดำรงอยู่และความเข้มแข็งของชุมชนหรือประชาคม จะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยเงื่อนไขและปัจจัย อันได้แก่ การก่อเกิดและความเป็นมาของชุมชนหรือประชาคม องค์กรประกอบของประชาคม ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน วัตถุประสงค์ ผู้นำ จิตสำนึกของประชาคมสุขภาพ ช่องทางการสื่อสาร ทุนทางสังคม กระบวนการในการดำเนินงานของชุมชนหรือประชาคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เครือข่าย และการบริหารจัดการ และการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชนจากภายในและภายนอกชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนกุมภาพันธ์ 2550 - เดือนพฤษภาคม 2550 ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสังเกต (Observation) ทำการศึกษาโดยเก็บข้อมูลจากบุคคล 3 ส่วนสำคัญ คือ ผู้นำชมรม สมาชิก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมของชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร

ในการศึกษา การก่อเกิดของชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้นำชมรม (ข้อคำถามเกี่ยวกับการก่อเกิดและความเป็นมาของชมรม) และพัฒนาการของประชาคมสุขภาพ โดยมุ่งเน้นศึกษาในองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน วัตถุประสงค์ ผู้นำ จิตสำนึกของประชาคมสุขภาพ ช่องทางการสื่อสาร ทูตทางสังคม โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มผู้นำ กลุ่มสมาชิก ประมาณ 10-12 คน

ในการศึกษากระบวนการดำเนินงานของชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตรนั้น ผู้วิจัยมีแนวทางการดำเนินการศึกษา การมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ การเสริมสร้างความเข้มแข็ง เครือข่าย การบริหารจัดการ และผลการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ หรือกิจกรรมที่เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ปัญหา/อุปสรรคและการแก้ไขของประชาคมสุขภาพ โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มผู้นำ กลุ่มสมาชิก และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประมาณ 10-12 คน และวิธีการสังเกต (Observation) จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรม

ส่วนในการศึกษาเงื่อนไขที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตรนั้น จะได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาจากข้างต้น โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากการจำแนกชนิดของข้อมูลนี้จะกระทำขณะการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับการสัมภาษณ์ รวมถึงใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในแต่ละครั้ง นำข้อมูลที่เก็บมารวบรวมมาแยกหน่วยการวิเคราะห์ รวบรวมข้อคิดเห็นเป็นหมวดหมู่ตามหน่วยวิเคราะห์ ดูความถี่หรือความสม่ำเสมอของข้อมูล เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอธิบายสาเหตุและปรากฏการณ์ต่าง ๆ เมื่อทำการวิเคราะห์แล้ว ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ยังไม่เป็นผลที่น่าพอใจก็จะเก็บข้อมูลและนำมาวิเคราะห์ซ้ำอีก ทั้งนี้ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลหลักต่าง ๆ มีระบบการคิดและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน การวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ข้อมูลสลับไปกับการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง ข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดจะนำมาสังเคราะห์เป็นภาพรวมเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เป็นเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชมรมคนรักโพทะเลและชมรมอนุรักษ์แม่น้ำยม อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร โดยนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎีและเอกสารวิชาการที่ศึกษามาแล้ว